

Rhuthmos, Ritim ve Politika

Cumartesi 13 Haziran 2020

Bu metin 11 Haziran 2020'de [ArtDog İstanbul](#) dergisinde yayınlanmıştır. Zafer Aracagök'e burada yeniden üretmemize izin verdiği için teşekkür ediyoruz.

Homeros'un Odysseus'un gemisinin Siren'lerin karanlık ve büyüleyici darboğazından geçişini tasvir ettiği zamanlardan bu güne birçok sanatçı, yazar ve düşünür bu sahneyi ele almış, Adorno ve Horkheimer'in *Aydınlanma'nın Diyalektiği* (1944) ve Franz Kafka'nın "Siren'lerin Sessizliği" (1931) adlı öyküsü en dikkat çekici yorumlar arasında yerlerini almışlardır. İki çalışma arasında pek ortak nokta bulunmamasına rağmen, bu metinlerde ritime dair hiçbir gönderme olmaması şaşırtıcıdır çünkü Sirenler'in sesi ya da sessizliği kadar Odysseus'un gemisindeki tayfaların kürek çekişi ve Odysseus'un kulaklarının balmumuyla tıkanıp Siren'lerin sesi ya da şarkılarının ritimini duymasının engellenmesinin ritim kavramıyla yakından ilişkisi vardır. Antik Yunan'da söylendiği gibi "rhuthmos" ya da ritim, Pascal Michon'un kapsamlı araştırmaları, makale ve kitaplarıyla bizleri aydınlattığı gibi, siyaset ve eğitimin denetim araçları olarak kurulması bağlamında düşüncede yer almayan bir yer'e sahiptir. Platon'nun mücadele ettiği sürece varolan, Sokrat öncesi düşünürlerde sahip olduğu köken bağlamında düşüncede varolmayan bir yapıdır "rhuthmos". Ritimin sabit formlara ve dolayısıyla eğitim ve kontrole dayalı; ses, hareket ve zaman belirlenmeleriyle üretilen ışıtılebilir bir ürün olduğunu savunan bir metafizik geleneğe daha ne kadar tahammül edebiliriz? Öte yanda, Kafka'ya referansla, ses ya da ritimin ışıtılemez olduğunu, yani kulaklarımız balmumuyla tıkanmış olsun ya da olmasın, Siren'lerin zaten baştan susturulmuş olduğu iddiasını ve "rhuthmos"un kökeninde zaman, aralık, periyodik tekrar ve ışıtılebilirlik değil akış içinde, sürekli değişken, yani, oluş ile ilgili bir ritim kavramı olduğunu dikkate alarak nasıl farklı bir ritim kavramı oluşturabiliriz?

Émile Benveniste'in ritim üstüne yazdığı bir makalede açıkladığı üzere, **ῥυθμός** (rhuthmós) adlı kavram, lirik ve trajik Yunan şiirinde milattan önce 7. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar varolmuş ve ancak 5. yüzyılda Atomizm'in kurucusu olan Leukippos ve Demokritos tarafından teknik bir terim olarak kullanılmıştı. Milattan önce 7. yüzyıldan itibaren, "rhuthmos", "biçim" ya da "şekil" (skhêma) anlamına geliyordu. Biçim anlayışımıza yakın olsa da, "rhuthmos"un farklı anlamları da vardı: örneğin, "akış içinde olan bir şeyin anlık durumu", "özel bir akış biçimi" ya da "bir hareketin özel bir oluş kipi" gibi. Bu farklı anlamlandırmaların şöyle bir rolü vardı ki, daha sonraki yüzyıllarda Platon'nun atfedeceği, sabit, hareketsiz bir ritim anlayışının aksine, Sokrat öncesi düşüncede "rhuthmos", "değişim içinde olan şekil" anlamına geliyordu. Bir başka deyişle, rhuthmos "ritimin oluşması değil, ritimin oluşmasının kendine has bir kipi"ydi. Bu şu anlama geliyordu: bugün, Platon'dan beri kullandığımız ritim anlayışı sadece anlık olarak tespit edilebilecek, sabit bir biçime sahip olmayan bir akıştı.

Platon ile birlikte Sokrat öncesi "rhuthmos" anlayışı sona ermiş, sabit, değişken olmayan bir kavram haline gelmişti. Bugün hala kullandığımız, "rhuthmos"dan evrilen ritim anlayışımızın oluşmasının ardında Platon'yu ilgilendiren çok başka konular vardı. Aşağıda göreceğimiz gibi, Sokrat öncesi düşünürler ve Platon arasında metafiziğin düşünceye girmesinin engellenmesi konusunda derin farklar bulunuyordu. Bu farklılıkları, Benveniste'in "değişim içinde olan şekil" ve "sabit biçimler" arasındaki fark olarak nitelendirdiği gibi felsefi anlamda "oluş" ve "olmak" kavramları arasındaki

fark olarak nitelendirilebilirsek, en başta Platon'nun düşünceye idea, sabit formlar, mimesis, model ve kopya gibi kavramları sokmadan önce insanların kozmos'u kendilerine nasıl açıkladığını görmemiz gerekiyor.

Örneğin, Heraklitos'a göre kozmos'u yaratan bir Tanrı yoktur: kozmos her zaman varolmuş, varolan, varolacak, ateşin hayatımıza girip çıktığı gibi, "gereksinim ve doyum"la ilgili bir yapıdır. Düşünürce göre, ateş hayattaki herşeyin varolageldiği ve geri döneceği temel öğedir. Bu ileri ve geri hareket hali, dahası gerilim ve gerilimin çözülmesi, savaş ve mücadele gibi karşıtlıklar olmaksızın varolamayacak hayat ve gerçekliğin temel özelliğidir. Platon, *Cratylus*'ta Heraklitos'u şöyle alıntılar: "aynı nehre iki defa giremezsin" : hayatta herşey sürekli bir akış içindedir. Bir başka deyişle, Heraklitos'a göre, kozmos ve onu oluşturan her şey, zaman ve oluş'un gerilimi ve bu gerilimin çözülmesi ilkesi üstüne kuruludur. Nehir, nehir olmayan şeyler aracılığıyla nehir olur. Ateş ya da alevler içinde yanan kozmos her an kendiyse savaş içinde ama aynı zamanda barış içindedir.

Leukippos ve öğrencisi Demokritos gibi Atomistlere göreyse, kozmos sonsuz sayıda, bölünemez ve yokedilemez, ancak aldıkları şekiller aracılığıyla birbirinden ayırt edilebilen, oldukça küçük birimlerden oluşmaktaydı. Sonsuz boşluğun içinde hareket ederek, birbiriyle çarpışır, birleşirler ve böylece birbirlerinden içlerinde bulundurdıkları atomların sayısı, boyutu, şekli ve biraraya gelme biçimine göre ayırt edilebilen nesneleri oluşturlardı. Bir başka deyişle, Atomistlere göre kozmos atomların bir araya gelme ve birbirlerinden ayrılma durumlarına göre sürekli bir değişim içindeydi. Atomlar çevresel bir etmen onları birbirinden ayırmaya kadar bir arada dururlar ve ardından tekrar sürekli hareket içinde olma durumlarına kavuşurlardı.

Sokrat öncesi düşünürlerin çoğuna göre kozmosu ikiye bölen yukarı ve aşağı diye bir ayrım yoktu: kesin, değişmez bir "biçim" anlayışına sahip değillerdi. *Skhêma*, yani şekil, sürekli değişim, sürekli oluş içinde varolan bir biçim demektir. "Rhuthmos" bazı zamanlar biçim anlamına gelse de şeylerin sonsuz değişim, değişkenlik içinde olan şeklini nitelerdi. Demokritos'un önerdiği gibi, şeyleri oluşturan atomlar sürekli bir hareket içinde olduğu için oluşturdıkları şeylerin şekli de sürekli bir değişim içindeydi ve bu şeylere sabit bir biçim vermektense onların akışkan bir şekil içinde olmalarını sağlıyordu. Sonuç olarak kozmos kaotik değildi ama bir düzene sahip bir yer de değildi. Sokrat öncesi düşünürler için anahtar sözcük "olmak" değil "oluş"tu. "Rhuthmos"un zaman ya da aralık ile bir alakası yoktu: bir şeyin oluşa geçmesi ya da şekillerin sürekli oluşması ve değişimi anlamına geliyordu.

Platon'un düşünceye yukarı/aşağı ayrımını, ya da daha doğrusu, metafiziği sokması ile birlikte herşey dramatik anlamda değişecekti. Kozmos'un aşağı ve yukarı diye ikiye ayrılmasıyla "rhuthmos" çok farklı bir kavramsallaştırmaya evrilecekti. Pascal Michon'dan öğrendiğimiz gibi, başlangıçta Platon "rhuthmos" düşüncesine tamamıyla karşıydı çünkü kavramsallığa gelmeyen, bu Sokrat öncesi düşünürlerle ait anlayış, kurmaya çalıştığı Devlet'e zarar verebilirdi. Sabit bir biçimden kaçan "rhuthmos" düşüncesi Devlet'i oluşturacak yurttaşları yoldan çıkarabilir; tıpkı müzik, dans, trajedi, şiir gibi kontrolsüz temsil, taklit etme halleri, kısacası, mimesis insanları biçim dışına çekebilir, dolayısıyla Devlet'in mahvına yol açabilirdi. Öte yanda "rhuthmos"u ritim olarak, yani zaman ve aralık'a dayalı bir kavramsallaştırmaya tabi tutma olasılığı genç yurttaşların akıl ve bedenlerini eğitmek amacıyla tekrar gözden geçirilebilirdi. Toplumu güzel doğa ve zihin yapısına yöneltmek amacıyla Devlet ritimi bir siyaset aracı olarak tekeline alıp, bir kontrol mekanizması olarak kullanabilirdi. Ve bütün bunlar, ancak kozmosun aşağı ve yukarı diye ikiye ayrıldığı; idea ve sabit, değişmez biçimler; model kopya ilişkisi, kısacası, mimesis kavramını temel alan bir metafiziğin düşünceye sokulmasıyla başarılabilirdi. Platon'un "rhuthmos" düşüncesinden bir kavram,

ritim kavramı yaratmasının temelinde yatan şey şuydu: yukarılarda varolan, sabit, ideal biçime sahip ritim, aşağıdaki insanlar tarafından keşfedilip, birebir model kopya ilişkisi içinde, yani mimetik olarak, tekrar edilecek olursa, yurttaşlar erdemli ve ahlaklı bir yolda ilerleyebilir, iyi yurttaş olmanın yolunu bulabilirlerdi. Böyle bir düzen ancak ve ancak yukarılara ait ritimin ölçülebilme (métron) ve sayılandırmaya tabi tutulması aracılığıyla gerçekleştirilebilirdi. Yukarıda varolan düzen, sonlu ve sonsuz, biçim ve biçim-dışı arasındaki ilişkiyi belirleyen, düzenleyen, sayılar ve ölçüme dayalı yeni ritim anlayışı üstüne kurulabilirdi. Bu yüzden, her ne kadar *Demiurge* evreni, düzen sahibi ve ritimize edilmiş yukarılarının bir kopyası olarak yaratmışsa da, insan tam dengeye sahip olmayan ve kolaylıkla yoldan çıkıp, düzensizlik ve değişime maruz kalabilecek bir canlı olduğu için kusursuzluğa ulaşabilmek yolunda yapması gereken tek şey yukarıya ait ritimleri, biçimleri keşfetmek ve onları taklit etmek olmalıydı.

Platon'la birlikte "rhuthmos" ritime ya da değişmez, sabit biçime dönüştüğünde, "rhuthmos"un işitilip işitilemeyeceği sorusu da ortadan kaybolacak ve böylece Antik Yunan'dan Heidegger ve Agamben'e uzanan, yüzyıllardır mahkum olduğumuz hattın önü açılmış olacaktı. Platon'un kavramsallaştırmasında, "rhuthmos" işitilebilir bir olgu, ritim olarak ortaya çıkıyorsa, bunun nedeni insanın Tanrılar tarafından verilen ideal biçimleri kavrayabilme yetisine sahip olarak formülize edilmesinde yatar. Bu noktada insanın yapması gereken tek şey, ideal ritime biçim-dışından biçime geçişte olduğu gibi, model ve kopya ilişkisi içinde biçim vermek olacaktır. Böyle bir geçitin önkoşulu ise kaostan düzene, bilinmezden biline olan geçişlerin zaman ve aralıklarla belirlenip, ritimin işitilebilir bir olgu olarak ön kabülünden geçer.

Heidegger ve Agamben gibi düşünürler tarafından algılanıp kuramsallaştırılan *aletheia* ve *arithmos* gibi kavramlar, Platon'un yüzyıllar önce işitilebilir olarak kavramsallaştırdığı ritim kavramının uzak yansımalarıdır. Ritimin gerçeği bize açık mıdır? Ritim işitilebilir bir olgu olarak kuramsallaştırıldığı sürece, evet. Ya da, ritimin bir gerçeği olabilir mi? Evet, ritim işitilebilir bir olgu olarak kuramsallaştırıldığı sürece, evet.